

TÜRK MUTASAVVIFLARIYLA İLGİLİ GÖZDEN KAÇAN ÖNEMLİ BİR ESER: İBRAHİM HÂS'IN TEZKİRESİ

Y. Doç. Dr. Mustafa Tatcı*

Giriş

İbrahim Hâs XVII-XVIII. asırlarda İstanbul'da yaşayan mutasavvıf şair ve müelliflerimizdendir. Bu zatın kaleme aldığı eserlerden birisi, 1751 senesinde tamamlanan, sûfilerin hayatını anlattığı "*Tezkiretü'l-Hâs'tır*. Tezkire'de 180 kadar sûfinin 295 menakıbı verilmiştir. Bunların arasında pek çok Türk mutasavvıfı hakkında yeni bilgiler bulunmaktadır. Bu yönüyle eser, özellikle kültür, edebiyat ve tasavvuf tarihimize önemli ve yeni katkılarda bulunacak bir kaynaktır.

Burada, söz konusu eserin muhtevası kısaca tanıtılacak ve özellikle Anadolu ve Rumeli'de yaşayan Türk mutasavvıflarıyla ilgili yeni bazı bilgilere dikkat çekilecektir.

İbrahim Hâs'ın Hayatı ve Eserleri

İbrâhim Hâs veya Şakiroğlu İbrâhim Çelebi künyesiyle tanınan sûfi müellif, XVIII. asırda İstanbul'da Yeni Camii civarında yaşamıştır¹. Taşköprülü Şakir Efendi'nin oğludur. Annesi de kendisi gibi Hasan Ünsî'nin öğrencilerindendir.

Ünsî Hasan Efendi'nin kurmuş olduğu vakfın uzun zaman kâtipliğini yapan müellif, kitâbetteki kabiliyetinden ötürü -Ünsî'nin vefatından sonra-, kendisine yapılan ısrarlı teklifler sonunda bir devlet hizmetinde görev almıştır. O, aynı zamanda çok iyi bir hattât, iki cilt mürettep dîvân yazacak kadar birinci sınıf bir şair ve vahdet-i vücûda ârif gönül ehli bir sûfidir. Hocası Ünsî'nin vefatından sonra Ünsî dergâhında inzivâ hayatı yaşayan İbrâhim Hâs, burada öğrencilerinin eğitimiyle uğraşmıştır. Mektuplarının birinde, "*Mâlûmunuzdur ki, şehrimizde kimse ile görüşmediğimizden, sözüm dinler özüm anlar kimseyle mülâki olamadık.*" dediğine bakılırsa ömrünün sonlarında dışarıya pek çıkmadığı ve avâmdan olan kişilerle görüşmediği anlaşılmaktadır².

* Gazi Eğitim Fak. Öğretim Üyesi. tatci@gazi.edu.tr

1 İbrâhim Hâs'ın hayatıyla ilgili olarak bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Tıpkı basım, (Haz. M. Tatcı-C. Kurnaz, Ankara 2000), İstanbul 1333, C. I, s. 28; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV. (Haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, s. 43-44; İbrâhim Hâs, *Menakıb-nâme-i Hasan Ünsî*, (Haz. M. Tatcı), Ankara 2002. Aynı yazar, *Çıktım Erik Dalına*, (Haz. M. Tatcı), Ankara 2004; Ünsî Hasan Şabânî, *Divân-ı İlâhiyat*, İstanbul 2004.

2 Hüseyin Vassâf Bey, *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde İbrahim Hâs ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir: "**Şeyh İbrâhim Hâs Efendi:** Müşârinileyhin ecell-i hulefâsından ârif, kâmil, mükemmil bir zât-ı âlî-kadrdır. Şeyhinin dâr-ı cemâle intikâlinde bu dergâhta inzivâ ederek kendini kimseye tanıttirmamıştır. Rütbe-i irfânına delâlet eden mektûbâtı elime geçmiş idi. Kemâlinin hayrânı oldum. Hele şeyhine olan irtibatımı takdîrlerle karşıladım. Bu dergâhta çok zamân ihtifâ buyurup, mürg-ı rûhu hadâik-ı cinâna pervâz edince, kitâb-ı irfân-ı vücûdu civâr-ı Hasan Ünsî'de kaldı. İzzî Efendi'nin meşîhatı zamânında bunun kabri-i enverini aramaya dergâha gitmiş idim. Ararken İzzî Efendi yanıma geldi. "*Evlâdım ne arıyorsun?*" dedi. İbrâhim Hâs'ın kabrini arıyorum dedim. "*Onu ne bilirsin?*" dedi. Mektûbâtı elime geçti, okudum. Müfrit bir aşk ile sevdim. Kabrini bulup yazmakta olduğum Sefîne-i Evliyâ'ya işâret edeceğim dedim. Takdîr ederek âh çekti. "*Oğlum onun kabrinin olduğu yer burasıdır.*" diye Hasan Ünsî hazretlerinin türbesinin sağ tarafındaki pencere önünü gösterdi. Bu hazreti rü'yâda gördüm. Nûr-ı mücessemidir. Kabri-i şeriflerinin yanından su geçiyormuş. Daha ba'zı mahzûrlar varmış. Râhatsız oluyor, bir çâresine bak diye emr etti. Derhâl bîdâr oldum. Hemen kabirlerini taharrîye koyuldum. Vaktiyle burada şeyh olan Hayâlî Fehmî Efendi ve pederi zamânında dergâhın üst katındaki helâsından lağımaya ittisâl eden yolun ve fi'l-hakîka çirk-âbın burada bir kabir yanından geçtiğine muttali' oldum. Kabri açtım. Kefeni solmamış bir vücûd-ı nûrânî âsûde-nişîn-i rahmet-i Rahmân'dır. İbrâhim Hâs hazretlerinin olduğuna şübhem kalmadı. Çünkü o da şeyhi gibi inzivâ etmiş, kabrine taş bile konulmamış. Etrafındaki çirk-âbı ve muzahrafâtı arabalarla taşıttım. Dergâhtaki helâyı oradan kaldırttım. Kabirlerinin etrafı temizlendi. İşte bu parmaklığı yaptırırım ki, üzerinden kimse geçmesin diye. Garîbirdir, âlem-i manâda tekrâr gördüğümde, beyân-ı hoşnûdî buyurdular. "*Fakîriniz de öyle bir hudmet-i şerîfelerinde bulunmak için mazhar-ı irşâd olduğuma müteşekkiren mukâbele eyledim.*" dediler ve ağladılar. Fakîri de ağlattılar. Duâ buyurdular. Ayrıca bir mezâr taşı yaptırıp, havludaki taşların yanına ilâve etmişlerdir ki, kitabesi:

4 Mart 1762'de vefat eden İbrâhim Hâs'ın kabri, Gülhane Parkı'nın batı yönünde, Alayköşkü karşısında bulunan Aydınoğlu Tekkesi hazîresinde, Ünsî'nin ayakucundadır. Mezar taşı, İzzi Efendi (ö. 1920) tarafından bulunup tekrar eski haline getirilmiştir.

Tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1-*Kelâm-ı Azîz-Tasavvufî İncelikler*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2002.

2-*Menâkıp-nâme-i Hasan Ünsî*, (Haz. M. Tatçı), Ankara 2002.

3-*Risâle-i Kelîmât-ı Pîrân-İnsân-ı Kâmil Sözlere*, (Haz. M. Tatçı-İ. Özey), İstanbul 2004.

4-*Tezkiretü'l-Hâs* Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543. (Eser "Erenler Kitabı" adıyla tarafımızdan yayına hazırlanmıştır.

5-*Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî*, (*Şabâniyye Silsilesi* (Haz. M. Tatçı-İ. Özey)), İstanbul 2006.

6-*Tasavvufî Konuşmalar-Risâle-i Mukâleme-i Hâs*, (Haz. M. Tatçı), Ankara 2005. Berlin Ktp. Nüshası: Ms. or. oct. 2876. (Marburg).

7- İbrâhim el-Hâs, *Dîvân-ı İlâhiyât*, I. Cilt: *Dîvân-ı İbrahim el-Hâs*, C. I, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. Nüshası, Yz. Nu: 1164; II. Cilt: *Dîvân-ı İbrâhim el-Hâs*, Berlin Ktp. Nüshası: Ms. or. oct. 3447. (Marburg).

8-*Şerh-i Ebyât-ı Yunus Emre-Çıktım Erik Dalına-Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi*, (Haz. M. Tatçı), Ankara 2004.

9-*Tasavvufî Mektuplar-Mektûbât-ı İbrâhim Hâs*, (Haz. M. Tatçı), İstanbul 2005.

Tezkiretü'l-Hâs ve Kültür Tarihimize Katkıları

Tezkiretü'l-Hâs, İbrahim Hâs'ın, tasavvuf/sûfiler tarihi ve edebiyatıyla ilgili önemli eserlerinden birisidir. Müellif bu eserini olgunluk yaşlarında kaleme almıştır.

"Tezkire-i Hâs" bir sûfiler tezkiresidir. Bu eserde, tasavvuf büyüklerinin hayatları, bazı olağanüstü halleri ve veciz sözleri bir araya getirilmiştir. Eserin şimdilik bilinen tek nüshası vardır. Bu nüsha müellif hattı olup künyesi şöyledir: "Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543, 377 sayfa.

Eserin 1. ve 378. sayfalarında müellifin kendisine ait mühür bulunmaktadır. Müellifin, eserin sonuna koyduğu: "Bu nüsha ibtidâ yazılan nüshadır. İbrahimü'l-Hâs hattıdır. H. 1165" ibaresinden anlaşıldığı üzere, söz konusu Tezkire M. 1751 senesinde tamamlanmıştır ve ilk nüshadır.

*

Tezkire-i Hâs'ta, menâkıbı anlatılan 180'den fazla mutasavvıf bulunmaktadır. Bu zatların bazıları hakkında değişik sayfalarda birden çok rivayet yazılmıştır. Rivayetlerin tamamı 300 kadardır. En fazla adı geçen kişiler İbn Arabî, Geylanî ve Ali Semerkandî'dir. Eserde genellikle klasik dönem de denilen "Zâhidler Dönemi"nde yaşayan mutasavvıfların hayatları söz konusu edilmektedir. Bu sûfilerin içinde Anadolu sahasında yaşayan 50 kadar mutasavvıf istisna teşkil etmekte ve umumiyetle Anadolu veya Rumeli'nde ikamet eden bu zatlar, eserin değerini millî kültürümüz adına bir kat daha arttırmaktadır.

Müellif İbrahim Hâs, Tezkire'nin cümle aralarında kullandığı kaynakların bazılarının isimlerini "falanca eserde kaydedildiğine göre" şeklinde bir ibare ile anar. Fakat toplu bir bibliyografya vermez.

Eser, Molla Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns Min Hazarâti'l-Kuds'ü*, Feridüddin-i Attâr'ın *Tezkiretü'l-Attâr*'ı ve Mahmûd Cemâlüddîn el-Hulvî'nin *Lezemât-ı Hulvî'si* başta olmak üzere pek çok kaynaktan istifade edilerek kaleme alınmıştır. Bunların dışında, Şeyh Şehâbeddîn-i Hindî'nin *Câmîü'l-Bevârik*'i; İmâm-ı Yâfi'nin *Târih*'i; Zâhirüddîn İsâ'nın *Rûmûzu'l-Hakâik*'i; Hucvirî'nin, *Keşfü'l-Mahcûb*'u; İmâm-ı Mürteiş'in *Ravzu'l-Fâik*'i; Hallâc-ı Mansûr'un, *Kitâb-ı Ayn-ı Cem*'i; Sülemî'nin, *Tabakât*'i; *Şerh-i Taarruf*; *Sirâcü's-*

"Kutbu'l-ârifin bilâ-hafâ Gavsul-Vâsılın es-Seyyid şeyhu's-şuyûh Ünsî Hasan Efendi hazretlerinin muhterem halîfesi es-Seyyid eş-Şeyh İbrâhîm el-Hâs Efendi hazretlerinin kabri-i enverleridir." Bkz. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV. (Haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, s. 43-44.

Sâtirîn; Kitâbu Fasli'l-Hitâb; Kitâbu Futuvveti't-Tarîk; Kitâbu Şevâhidi'n-Nübüvve gibi kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Tezkiretü'l-Hâs bu eserlerden istifade edilerek yazılmışsa da, tam anlamıyla tercüme veya derleme kabul edebileceğimiz bir eser değildir. Anlatılan şahıs ve menâkıpların bir kısmı Arap ve Fars kaynaklarından alınıp yeniden üslûba çekilmiştir. Bazı şahısların bilgileri ise İbrahim Efendi tarafından derlenip yazılmıştır. Müellifin kendi dönemine yakın yaşayan veya bizzat tanıdığı mutasavvıflar hakkındaki yazdıkları ise, birinci dereceden bilgiler olduğu için hassaten önemlidir.

Müellif, esasen, *Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî'nin* yazarıdır. Yani menâkıpnâme yazarlığı konusunda tecrübeleridir ve bu tecrübeyi o, bu eserinde kullanmıştır. Bu manâda *Tezkiretü'l-Hâs*, tasavvuf tarihi açısından olduğu kadar, Türk sûfileriyle ilgili bilgiler vermesi, XVIII. asır Türkçesini inceliklerini göstermesi, müellifin kendisine hâs üslubunu yansıtmaması, kelime kadrosu, deyimleri, cümle yapısı, kültür tarihiyle ilgili unutulmuş kavramları göstermesi, bilinen şahsiyetlerin bilinmeyen, unutulmuş menâkıplarını ve hayatlarını ortaya koyması bakımından, hülasa pek çok bakımdan XVIII. yüzyıl Türkçesinin önemli örneklerinden birisidir.

Eserin Yazılış Sebebi

İbrahim Hâs, eserin girişindeki hamdele kısmından sonra kendini "bu fakîr-i dil-rîş Hâs İbrahim dervîş" şeklinde tanıttıktan sonra kitâbının telifiyle ilgili olarak şunları yazar:

"Bazı kütüb-i mu'teberlerde ulemâ-i kirâm ve evliyâ-yı izâmın kemâl-i sıhhat ve tarihleriyle nakl buyurdıkları meşâyih-i kibâr (k.s.) hazerâtının vâki' olan kerâmat-ı celîle ve küşûfât-ı hâlât-ı aliyyelerinden tevâtürler ile şâyi' ve mestûr olanların bir nicelerini zikr ü tahrîr eylediği, zımnında sâlik-i râh-ı Hudâ olan zât-ı mükerremler, sülûklarında cidd ü sa'ylarını izdiyâd edip, selef-i evliyâullâhın zevkiyle zevkyâb ve hâllerine isticâb olduklarında, esrâr-ı hakâyık-ı Rabbânî revzen-i manâdan arz-ı cemâl eyledikde irşâda liyâkat ile tavr-ı Muhammedî (s.a.v.) ile mutavver olup, her derde dermân olmak saâdetiyle mes'ûd ola. Ve niceleri dahi ehlullâha muhabbet hâsıl edip evliyâ-yı izâmın evzâ'-ı kerâmât ve küşûfâtlarına rağbet ve i'tibârlarını artırmak ile mürşid-i kâmilî bulalar ve tarîklerine dühûlü ile onlar dahi Allah yoluna sülûk ile selef-i sâlihîn gibi ârif-i hakâyık-ı esrâr olup her sultâna sultân olalar, mülâhazasıyla tahrîre ictirâ kılındı. Hak Sübhânehu ve Te'âlâ tevfiik-i aliyyesini refik eyleye. Âmîn. Bu nüsha-i şerîfe, "Tezkiretü'l-Hâs" tesmiye olundu." (Tezkiretü'l-Hâs, Vr. 1b-2a.).

Eserin Muhtevası

Müellif, sebeb-i telifi açıkladıktan sonra, "Rivâyet olunur ki" şeklinde başlıklarla sûfîlerin menâkıbına geçer. Eserde ele aldığı ilk konu, İbrahim Efendi'nin mensubu olduğu erkanın kurucusu Şabân-ı Velî hakkındadır. Yukarıda bir vesile ile belirtildiği üzere Tezkire'de 180'den fazla mutasavvıfın hayatı ve menâkıbı ele alınmıştır. Bu zatların arasında Hasan-ı Basrî, İbn Arabî, Bâyezîd-i Bestamî, Feridüddin Attâr gibi pek çok tanınmış mutasavvıf olduğu gibi, Yûnus Emre, Celâleddin-i Rûmî, Akşemseddin, Emir Sultan, Hacı Bayram-ı Velî, Eşrefoğlu Rumî, Somuncu Baba, Sünbül Sinan, Şems-i Tebrizî, Sadreddin-i Konevî, Niyâzî-i Mısırî, Merkez Efendi ve Mollâ İlâhî gibi çok tanınmış bazı Türk mutasavvıfları hakkında yeni bilgiler de bulunmaktadır. Yine eserde şu mutasavvıflar hakkında önemli rivayetler nakledilmektedir:

Rûmelîli (Manastırlı) Merkez Efendi'nin öğrencilerinden Muhyiddîn Efendi (ö. H. 990/M. 1582 İstanbul); İbrahim Gülşenî'nin oğlu Emir Ahmed Hayâlî (ö. H. 977/M. 1570 Mısır); Şeyh Çelebi Aksarayî'nin halîfesi Sinân-ı Erdebilî (H. 951/M. 1544 İstanbul/Topkapı); Pîr Muhammed Erzincanî'nin öğrencisi İbrahim Mükemmil-i Kayserî (ö. H. 860/M. 1456); Emir Ahmed Hayâlî'nin halîfesi tarîk-i Gülşenî'den Edirneli Şeyh Muhyî (ö. H. 1013/M. 1604); Yanya, İstanbul ve Uşak'ta görev yapan, Merkez Efendi tarafından yetiştirilen Yakûb-ı Germiyanî, (ö. H. 979/M. 1571 İstanbul); "Çoban-ı hakîki

zâhirde koyunu kurtlara vermez." sözünün sahibi Koca Mustafa Paşa'da bir zâviyede irşâd görevinde bulunan Ramazân Efendi (H. 1025/M. 1616 İstanbul); Türkmen tâifesinden Sünbül Efendi'nin yetiştirdiği Kütahyalı Çavdaroğlu Ahmed Dede (ö. H. 979/M. 1571 Kütahya); Karaman Ereğli'sinde doğup İstanbul'da tahsil gören Sünbül Efendi halifesi Cemâleddîn-i Akşehrî (H. 943/M. 1537 Akşehir); Merkez Efendi'nin öğrencilerinden Köse Muhyiddîn Efendi (H. 990/M. 1582 İstanbul); Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin öğrencisi Pîr Muhammed-i Erzincânî (H. 869/M. 1465); Şeyh Abdülatîf-i Kudsî'nin halîfesi ve İstanbul'daki meşhur Vefâ semtinin banisi Şeyh Mustafa Vefâ el-Konevî (ö. H. 896/M. 1490) Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin halîfesi Niğde/Ortaköylü Habîb-i Karamanî, (ö. H. 902/ M. 1496 Amasya); İbn Arabî'nin manevî evlâdı ve Hz. Mevlânâ'nın yakın dostu Şeyh Sadreddin-i Konevî (H. 672/M. 1273); Şems-i Tebrizi'ye "Serimi Celâleddin'e, sırrımı sana verdim." dedirten Hz. Mevlânâ'nın oğlu, Sultân Veled (ö. H. 712/M. 1312); Muhammed Erzincanî tarafından yetiştirilerek Tokat'ta ve Amasya'da ve oradan da İstanbul'a gelerek irşad faaliyetlerinde bulunan Cemâl-i Halvetî (H. 902/M. 1496); Buhara'dan Bursa'ya gelerek Yıldırım'ın kızıyla evlenen Emir Sultan (H. 833/M. 1430 Bursa); Şeyh Molla İlâhî (ö. H. 896/M. 1491 Vardar Yenicesi); Seyyid Nizâmoglu (H. 1010/M. 1601 İstanbul) vd.

Burada eserin gerek kültür tarihi, gerekse dili ve bilgilerin orijinalliği konusunda bir fikir verebilmek için birkaç örnek vermek istiyorum:

Şabân-ı Velî el-Kastamonî

Tezkire'de Şabân-ı Velî Hazretleri

"Hz. Pîr Şeyh Şabân Efendi el-Halvetî el-Kastamonî (k.s.) Kastamonu, Taşköprü'de dünyaya gelmiştir. Zâhir ve bâtın ilimleriyle donanmış bir kâmil insandır. Erkanı konusunda son derece titizdi; kılı kırk yararları. Gizlilikten hoşlanan bir mizâca sahipti. O kadar ki, kendisini görenler ümmî zannederlerdi. Manevî tasarrufunun sonu yoktu. Zâhiren ve bâtın her tarafı mamûr bir pîr idi. Ömrünü perhîz ve riyâzât ile geçirmiş, mücâhedeyi hiç bırakmamıştır.

Hz. Pîr, Çelebi Aksarayî lakabıyla anılan Cemâl-i Halvetî'den mezun olan Şeyh Hayreddîn-i Konrapavî'nin halifesidir. Şeyhinin Bolu'da 12 sene hizmetlerinde bulunmuşlar, daha sonra Kastamonu'ya hilafetle gönderilmişlerdir."

İbrahim Has, Hz. Pîr'in hilâfet göreviyle Kastamonu'ya geldiğinde şehre girerken başından geçenleri Ömer Fuadî'nin menakıbından ve şifâhen topladığı rivayetlerden bir araya getirerek kaydetmiştir. Eserde nakledilen bir rivayet şöyledir:

"Demişlerdir ki:

Hz. Şeyh Kastamonu'ya teşrîf buyurdıklarında, bi-hasbi'l-iktizâ bir cenâze ile mezâristâna ziyâret tarikiyle gitmişler. Cenâze sâhibi eczâ-i Kur'ân-ı Kerîm getirmişler ki, mezâr üzerinde hatm-i şerîf indireler. O cüz'lerden kırâat için her âdeme birer cüz' verdiler. Ve Hz. Şeyh murâkabe de imişler. Kucağına bir cüz komuşlar ki, kırâat eyleye. Kucağından cüz' yere düşmüş. Bir kimse görmüş ki cüz yerde yatur. O kimse gelip şeyhi omuzundan ırgalamış. Şeyh-i mübârek başını kaldırdıkda o kimse demiş ki:

"Bu, Allah kelâmıdır, yere düşürmüşsün, kaldır," dedikde, Hz. Şeyh huzûrsuz olup buyurmuşlar ki:

"Bu Allahu Teâlâ'nın sözüdür. Biz Allah ile söyleşiriz" dedikde, o kimse karşısında tâkat getiremeyip kapkara yatıp helâk oldu."

Celâleddîn-i Rûmî

Tezkire'de "Ser-defter-i Mevlevî" olarak nitelendirilen Hz. Mevlânâ (ö. 1273) ile Sirâceddin-i Konevî arasında geçen bir hadise şöyle nakledilmektedir:

"Sirâceddîn-i Konevî, Konya'da sâhib-i sadr idi ve ırz ehli kimse idi. Münkir olmağın Hz. Mevlânâ min kulli'l-vücûh Hazretleriyle hoş değil idi. Bir gün Sirâceddin'in önünde dediler: Mevlânâ demiş ki:

-Yetmiş üç mezheb ile birim.

Çün Sirâceddin işidip azîm tahavvur edip kasd eyledi ki, Hz. Mevlânâ'yı "bî-huzûr eyleye." Yanındaki dânişmendlerden bir dânişmende dedi:

"Sen Mevlânâ'ya var, cem' ü kesîr içinde ona sor ki, sen şöyle demişsin." de. Eğer ikrâr eder ise, ziyâde düşnâm eyle (söv) ve onu rencide eyle."

O dânişmend, huzûr-ı Mevlânâ'ya gelip dedi:

-Sen yetmiş üç mezheb ile birim demişsin, gerçek midir?

Hz. Mevlânâ buyurdular ki:

"Gerçektir, dedim!"

O dânişmend, azîm düşnâm eyledi ve nice sefâhete ağâz etdi. Çün Hazret-i Mevlânâ onu işitdi; buyurdular ki;

-Bu senin söyledüğün şeyler ile dahi birim. O dânişmend hacîl olup (utanıp) gitdi."

Hacı Bayram-ı Velî

Tezkiretü'l-Hâs'ta Hacı Bayram-ı Velî (ö. 1430) ile ilgili iki menkabe kaydedilmiştir. Bunlardan birincisi, Hacı Bayram-ı Velî'nin hayatına ışık tutacak yeni bilgileri ihtiva etmektedir. İkinci menkabe ise, mutasavvıfın vefat ettiği gün cenaze namazını kılan bir çiftçinin başından geçenleri anlatmaktadır:

"Cümle-i kerâmetlerindendir ki, bir gün bir çiftçinin saban demiri bozuldu. Onu yapıdırmağa Ankara'ya geldi. Gördü ki, cümle dükkânları kapamışlar, halk durmayıp o yana bu yana koşarlar. Bu çiftçi birine eyitdi:

"Bu halk niye seğirdirler ve bu dükkânları niçin kapadılar?" Ol kimse eyitdi:

"Bunda bir mürşid var idi. Hâcî Bayram-ı Velî derler idi. Ol, bugün vefât etdi. Şimdi musalladadır. Onun namâzını kılmağa ve dükkânlarını onun için kapadılar," dedi. Çiftçi eyitdi:

"Saban demirimi yapırsam gerek idi. Demirciler kapalı." dedi. Ol kimse eyitdi:

"Hazret-i Şeyh'in namâzını şimdi kılarlar ve herkes gelip dükkânların açarlar. Ol zamân gel, demirini yapdır" dedi.

Çiftçi kendi kendine eyitdi ki:

"Şeyh Hâcî Bayrâm-ı Velî (k.s.) evliyâullah imiş. Ben de varayım namâzını kılayım," deyip yapıdıracağı saban demirini kuşağına sokup Hazret-i Pîr'in namâzını kılmağa revâne oldu. Çün Hazret-i Şeyh (k.s.) Hazretleri'nin namâzını kıldılar. Çiftçi dahi onlar ile bile Şeyh'in namâzını kıldı. Çün Hazret-i Şeyh'i defne getirdiler. Rûh-ı tayyibelerine Allah rızâsı için Fâtîha. Çün çiftçi demircinin dükkânına getirdi kim, ol demirci dükkânını açmış. Çiftçi kuşağından saban demirini çıkarıp demirciye verdi:

"Bunu ta'mîr eyle," dedi. Demirci onu ocağına kodu. Bir mikdâr körükledi. Ateş kemâl mertebe şedîd oldu. Demirci ocakdan saban demirini çıkardı ki, yapagördüğü demir kızmamış. Belki sovak. Taaccüb edip yine ocağına kodu. Tekrâr körükledi ve ihtimâm eyledi. Ol demir yine kızmadı. Bir kaç defa ocağa kodu, dikkat-i tâm gösterdi; saban demiri kızmadı. Demirci âciz kaldı. Onda olan demirciler eyitdiler:

"Bu demir şimdiye dek erimek gerek idi. Bu hod kızmamış," dediler. Ol vakitte meşâyihdan bir kimse orda bulundu. Çiftçiye eyitdi:

"Sen kanda idin?" Eyitdi:

"Şeyh'in namâzını kılmada idim." Eyitdi:

"Bu demiri kanda komuş idin?" Eyitdi:

"Kuşağıma sokmuş idim ve namâzı kıldım," dedi. Ol kimse eyitdi:

"Bu demir kızmaz. Zîrâ, Şeyh'in namâzını kılarken bu demir kuşağında imiş."

Bu kıssa cümlemize müjde-i azîmedir ki, her kim ki, Hazret-i Şeyh'in namâzını kılmışdır, Allahu ta'âlâ onu cehennemde yakmaz. Bu ona delîldir. Hattâ demir namâzda bile olmağla kızmadı ve kızmaz." dedi."

Eşrefzâde Abdullah Rûmî

Anadolu'da Kadiriyye'nin "Eşrefiyye" kolunu kuran Eşrefzâde Abdullah Rûmî (İznik 1469) hem şerîf, hem seyyiddir. Hacı Bayram-ı Velî'nin damadı olduğu da rivayetler

arasındadır. Döneminin seçkin mutasavvıflarından biri olan Eşrefoğlu, keşif ve kerâmetleriyle, Yunus Emre tarzındaki şiirlerini içeren Divân'ı, Müzekki'n-Nüfûs'u ve Tarikatnâme'si başta olmak üzere yazmış olduğu eserleriyle, tesiri günümüze kadar gelen şair erenlerdendir. Tezkiretü'l-Hâs'ta, Eşrefoğlu ile zamanın padişahı Fatih S. Mehmed arasında geçen bir olay nakledilmektedir³. Bu rivayetten anlaşılacağı üzere vâlide sultanın bir sebeple tutulan dili, Eşrefzâde'nin gösterdiği bir olağanüstü hâl ile açılmıştır. İbrahim Hâs, tesbit ettiği bu menkabeyi şöyle anlatır:

"O asırda olan pâdişâhın anasının dili tutuldu. Derler ki, o vakitte bulunan hukemâ davet olunup, Pâdişâh dedi:

"Vâlidemin dili açılmalıdır. Her ne kadar ki ilâç eylediler, çâre olmadı." Âciz kalıp dediler:

"Pâdişâhım her ne kadar muâlece var ise, eyledik. Allah, te'sîrini halk etmedi. Bu, nefese muhtâçdır. İlâç ile olur değildir. Bu emri ulemâ kullarınızdan suâl eyleyiniz. Onlara sipâriş buyurunuz. "

Pes, pâdişâh, Şeyhülislâm'ı ve Sadreyn Efendileri vesâir ulemâ davet olunup pâdişâh dedi:

"Vâlidemin dili tutuldu, duâ edin. Elbette açılmak gerekdir. Ulemâ dediler:

"Bizler, kitaplarda tahrîr olunan emr ü nehyi bildirmeye kâdiriz. Bu emr-i asîr (zor iş), bizim elimizden gelmez. Ehl-i Tarîk olan meşâyihler, vera' ve mücâhede ve riyâzat sâhibleridir. Keşf ü kerâmet ile ma'rûflardır. Müstecâbü'd-da've (duaları kabul edilen) onlardır. Onlar, sâhibü'l-hâl ve sâhibü'l-esmâdır. Bu emr, onların yüzünden vücûda gelir."

Pes, pâdişâh dahi ne kadar meşâyih-i tarîk var ise ihzâr eyledi. Dedi:

"Vâlidemin dili tutuldu. Duâ mı edersiz, teveccüh mü edersiz; vâlidemin dili açılmak gerekdir. Ve illâ diyârımda durmazsınız."

Pes meşâyih dediler:

"Bize üç gün mehl verin, müşâvere edelim," deyip gittiler. Üçüncü gün huzûr-ı pâdişâha gelip dediler:

"Bu iş bizim birimizin elinden gelmez. Zîrâ, bu umûra birimizin kudreti yokdur. Bizler hemen icrâ-yı tarîk için post şeyhleriyiz. Bu emrin vücûd bulması İznik'de Eşrefzâde Şeyh Abdullah vardır, onun elinden gelir. İçimizde ondan gayri ehl-i hâl yokdur." deyip cevâb verdiler.

Pes, pâdişâh dahi İznik'e adam gönderip Eşrefzâde'yi getirdiler. Pâdişâh azîm ikrâm eyledi.

Dedi:

"Vâlidemin dili tutuldu."

Şeyh dedi:

"Bizim dahi vâlidemiz olup önümüze gelir." Çün vâlideyi şeyhin önüne götürdüler. Şeyh bir filcân ile su istedi. Getirdiler. O suyun üzerine okuyup üfledi, vâlideye verdi. Vâlide dahi içti, "elhâmdü li'llâh" dedi. Pâdişâh'a müjde eylediler. Vâlide, tekellüm etmeğe başladı. Şeyh Eşrefzâde'ye azîm ikrâm eylediler. Vâfir altın vesâir nesne verdiler. Kabûl etmedi.

Pâdişâh dedi:

"Şeyh Efendi tekkenizi tecdîd edelim."

Şeyh dedi:

"Pâdişâhım, o tekke, bizim gibi nice şeyhi eskidir."

Dedi:

"Tekkenizi vakf ta'yîn edeyim."

Şeyh dedi:

³ Bu menâkıbın bir varyantı için bkz. Bursalı Mehmed Veliyyüddin, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, Ankara 2003, s. 25.

"Dervîşler vakıf çeşmesinden su içmezler ve ondan abdest almazlar." Pâdişâh, etbâna ve vâlidesine dedi:

"Nice edelim, şeyhe bir nesne kabûl etdiremedik." Vâlidesi dedi:

"Ben kabul etdiririm."

Vâlide şeyhe dedi:

"Ey şeyh, ulû'l-emre itâat var mıdır?"

Dedi:

"Vardır!"

Vâlide dedi:

"Bu altını alırsın." Şeyh dahi bi'z-zarûre aldı. Pâdişâh dedi:

"Bu kadar nesne ne olsa gerekdir. Bir şey dahi kabûl etdirmeğe bir çâre olsa!"

Hüdemâ dediler:

"Bir kaç köy bir siyâh cariye'nin üzerine edesiz. Cârîyeyi dahi şeyhe bağışlayasız." Pâdişâh böyle eyledi. Şeyh giderken aldığı altınları sarây içinde beşer onar ona, buna verdi. Meğer şeyhin altın verdiği adamların vâlidede alacakları var imiş. On altın alacağı olana on altın vermiş. On beş altın alacağı olana on beş altın vermiş. Her kimin vâlidede ne kadar alacağı var ise, şeyh ona o kadar altın vermiş. Ba'dehu, Harem kapısından taşra giderken bir siyâh cârîye şeyhin koltuğuna girdi. Şeyh, pâdişâhın yüzüne bakdıkda pâdişâh dedi:

"Sizin abdest suyunuza yardım eder ve şeyh dahi hankâhına geldi. Ba'de zamânin bir gün bir niceler şeyh ile kelâm ederler idi. Kelâmları terk ile fenâ bahsine erişti. Şeyh dedi:

"Bir sâat pâdişâh huzûrunda oturdum. Kalktığım yere yedi yılda oturamadım."

Mollâ İlâhî

Aslen Kütahya Simavlı olan Molla İlâhî, Zeyrek Camii'nde müderris iken Horasan'a gidip Ubeydullah Ahrâr'ın öğrencisi olmuş, Nakşî yolunu Semerkand'dan Anadolu'ya getirmiştir. Adı Abdullah'tır. Molla İlâhî lakabıyla tanınmıştır. İstanbul'da erkânını tesis edip yerine Emir Buharî'yi (ö. 1516) bırakarak kendisi Rumeli'ye geçmiştir (ö. 1490 Vardar Yenicesi/Rumeli)⁴. İbrahim Efendi eserinde, şeyhin makbul öğrencilerinden olan ve Küreli Uzun Muslihiddîn adıyla anılan kişiden naklen Âbid Çelebi ile şeyhin aralarında geçen bir keşif sırrıyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

"Zeyrek Câmîi'nde Hazret-i Şeyh'in huzûrunda ihvân sâmit ve sâkit edep üzere otururduk. Hazret-i Şeyh bir zamandan sonra mübârek başlarını kaldırıp yanlarında Âbid Çelebi Hazretleri otururdu. Hazret-i Şeyh'in makbûllerinden idi. Şeyh eğilip Âbid Çelebi'nin kulağına aheste bir söz söyledi. O dahi karşıya nazar edip, tebessüm eyledi. Muslihiddîn Halîfe, dedi:

"Bana bu vaazdan murâd ne ola." diye şüphe geldi. Zîrâ Hazret-i Şeyh'den mecliste bir kimseye mahfî söz söylemek görülmemişti ve Âbid Çelebi dahi karşıya nazar edip, yine tebessüm eyledi. Bu edâ bana ziyâde müşkil oldu. Ba'de'l-meclis her birilerimiz odalarımıza gittik ve Muslihiddîn halîfe, dedi:

"Fakîr, Âbid Çelebi ile hem-râz ve mahrem idim. Bu kaziyeyi sordum." Âbid Çelebi dedi:

"Hazret-i Şeyh bana dedi. Karşıda Nureddîn Halîfe'ye nazar eyle. Nüreddîn Halîfe, Zeyrek Câmîi'nin imâmı idi. O mahalde otururdu. Bir pîr kimse idi. Sâhib-i sülûk idi, nazar eyledim, gördüm ki bir Ruhbân sûretinde minbere karîb yerde oturmuş. Başında bir şapka, bir aceb-şekl olmuş. İhtiyârım kalmayıp güldüm. Muslihiddîn Halîfe dedi:

"Bana şüphe dahi ziyâde oldu ki Nureddîn Halîfe çok azîzlere hizmet etmiştir. Salâhla ma'rûf bir pîr-i mübârekdir. Gerekse Nureddîn öyle ola. Hazret-i Şeyh onun

⁴ Kasım Kufralı, "Molla İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiyye Muhiti", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. III, İstanbul 1949; Mustafa Kara, "Molla İlâhî'ye Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, C. VII-VIII, İstanbul 1988; Mustafa Tatçı-Cemâl Kurnaz, *İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf: Emir Buharî*, Ankara 1999.

hâlini niçin keşf eyledi ve bu hâli Âbid Çelebi'ye neden mahsûs etti. Âhir, Şeyh'e bu müşkili arz etmeğe vardım. Hazret-i Şeyh buyurdular ki, müşkilini söyle, ben dahi Âbid Çelebi'ye buyurdıkları işaretini ve keşfi söyledim.

Şeyh Hazretleri dediler ki:

"O hâl Nûreddîn Halîfe'nin küfr-i galîzi sûreti değil idi. Belki bizi inkâr sûretidir ve hem müridlerin meşrebleri muhtelif olup, sâir ta'lîmde dahi öyledir. Türk oğlancıklarını döğüp söğüp unfla (zorla) hocaya öyle gönderirler ve Çelebileri ceviz, fındık ve sair yemişlerle ve lütufla tahsîl-i ilim etdirirler. Eğer Âbid Çelebi'yi ahyânen (bazen) bunun gibi lütufla aldamasak bizi çokdan terk edip, bu tarîkden mahrûm olurdu." diye cevap buyurdular."

Karabaş el-Hâc Alî

Karabaş-ı Velî Şabâniyye erkanını Kastamonu'dan İstanbul'a getiren bir zattır. Büyük bir âlim ve ârif olan Ali Efendi'nin pek çok eseri vardır. Pîr-i Sanî olarak tanınmıştır. Ömrünün sonuna doğru çıktığı Hac seferi sırasında Mısır'da vefat etmiştir (1686 Mısır). Üsküdarlı Nasuhî ve Hasan Ünsî Efendileri yetiştirmiştir. Tezkire yazarı İbrahim Hâs, Hasan Ünsî tarafından yetiştirildiği için, burada kaydedilen bilgiler birinci dereceden önemlidir. İbrahim Efendi gerek burada adı geçen *Tezkire*'sinde, gerekse *Menakıbnâme-i Hasan Ünsî*, (Haz. M. Tatcı, Ankara 2002) adlı eserinde Karabaş-ı Velî'den naklen pek çok rivâyette bulunmaktadır. Bunlardan birisi de, "kelime-i tevhidin manâsını merak eden bir papaz"la ilgilidir. Şöyle ki, Karabaş-ı Velî, Üsküdar'da Eski Vâlîde Tekkesi'nde şeyh iken İstanbul'da meşâyih arasında bir papaz ortaya çıkmıştır. Şeyh'in bu papazla arasında geçen hadise *Tezkire*'de şöyle anlatılmaktadır:

"Bu papazın davâsı budur ki, "Kelime-i lâ ilâhe illa'llâh ne demektir, zâhir manâsından gayri manâsı vardır. O manâyı her kim verirse huzûrunda İslâm'a gelirim ve ölünce kulluğumu kabûl ederim". Cümle tarîk şeyhlerine vardı. Her birine kelime-i lâ ilâhe illa'llâh ne manâdır. Meşâyih'tan bazısı yazdıkları üzere manâ verdikte derdi ki "Onu biz de biliriz! Aradığım manâ bu değildir. Dahi manâsı vardır." Meşâyih'tan nicesi dahi tarîkaten manâ verseler, onlara dahi, "Hoş, güzel! Lâkin daha manâsı vardır!" der idi. Bazıları hakikatın manâ verdikte derdi ki, "Pek güzel manâ verdiniz. Aradığım bu dahi değil."

Bu vech üzere İstanbul'da şâyî' oldu ve bazı kimseler dahi papaza:

"Falân şeyhe vardın mı?" derler idi.

Papaz:

"Ben onu bilmem." der idi.

"Tekkesi falân yerde olur." derler idi.

Veya kendileri papazı onun tekkesine götürürler idi ve papaza derler idi ki:

"Kürsî şeyhlerine niçin suâl eylemezsin?"

Derdi ki:

"Ehl-i tarîk olmayan bu manâdan haber bilmezler. Şeyhü'l-İslâm ve ulu musannif dahi olursa!"

Bir kimse dedi:

"Sen Üsküdar'da Eski Vâlîde Câmî'i Tekkesi'nde Karabaş Alî Hazretlerine vardın mı?"

Papaz dedi.

"Yok henüz ism-i şerîfîni işitmemişim!"

O kimse dedi:

"Üsküdar'a var, orada suâl eyle."

Papaz dahi Üsküdar'a vardı. Eski Vâlîde'de, şeyhi suâl etdi. Haber verdiler. O dahi tekkeye gelip, sûfilere şeyhi suâl eyledi.

"Buradadır." dediler.

"Şeyhle buluşmak isterim." deyip kaziyeyi nakl eyledi.

Sûfiler dediler:

"Şeyhe haber verelim."

Kapı Dedesi Şeyh Muharrem Efendi (k.s) Hazret-i Şeyh'e girip papazın ahvâlini Şeyh'e nakl edip: "Şimdi papaz size gelmiş, buluşmak ister!"

Hazret-i Şeyh buyurdular:

"Gelsin."

Papaz Şeyh'in huzûruna girdi.

"Otur." dedi.

Amma tekkede ne kadar sûfî var ise, "Bakalım şeyh ne cevâb verir?" diye papaz ile ma'an Şeyh'in huzûruna girdiler. Papaz kazıyyeyi nakl edip "Falân şeyhe vardım, şöyle manâ verdi, fülân şeyhe vardım şöyle manâ verdi." diye bir bir nakl eyleyi; "Şimdi size geldim. İstanbul'da ve sâ'ir yerlerde varmadığım şeyh kalmadı." dedi.

Hazret-i Şeyh, sûfîlere buyurdular ki:

"Siz bir mikdâr taşra çıkın."

Sûfîler taşra çıkdılar. Şeyh papaza dedi:

"Kalk şu kapıyı kapa ve mandalını ko."

Papaz dahi öyle eyledi. Amma sûfîlerden bir nicesi odanın deliklerinden gözetmişler. Bakalım Şeyh, papaza ne söyler. Çün papaza Şeyh, yakîn gel. Papaz ta şeyhin önüne geldi. Şeyh dedi:

"Sağ kulağımı bana ver."

Papaz öyle eyledi. Delikten bakan sûfîler dediler. Şeyh onun kulağına yâ bir çift veyâ iki çift kelâm söyledi. O papaz başından şapkasını çıkarıp atdı. Hemân şehâdet getirip İslâm'a geldi. Ba'dehu kapıyı açdı. Sûfîler içeri girdi. Şeyh dedi:

"Hidâyet bu güne imiş."

İsmi Abdullah ta'yîn eylediler. Bir zaman kendi yanında sa'y-i sülûk eyleyip, irşad olup, hilâfet ile Rûm iline gitmişdir. Bir pîr-i mübârek oldu. Her vakit ki ona deselerdi şeyh sana ne dedi ki İslâm'a geldin. Hemen sayha edip bi-hûş olurdu (k.s.)."

Muhammed Murâd-ı Buhârî

İbrahim Hâs'ın, "Bu fakîrin vaktinde İstanbul'da Eyyüb-ı Ensarî'de sâkin olmuşlardır." diye tanıttığı Murâd-ı Buhârî, kötürüm idi. Sahip olduğu değerler, güzellikler ve üstün halleri dilden dile anlatılmıştır. Türbesi, Eyyüp'te kendi adıyla anılan tekke içindedir (ö. 1719).

İbrahim Efendi, aynı zamanda kendi arkadaşı da olan Murâd-ı Buhârî'nin öğrencilerinden Seyyid Mahmûd-ı Lebîb Efendi'den naklen şunları anlatmaktadır⁵:

"Bir gün Ayasofya-yı kebîrden üç şahıs Şeyh'i ziyârete müteveccih olmuşlar. Yolda giderken biri dedi:

"Eğer Şeyh Murâd evliyâ ise, bize Şâm üzümü yedirsin."

Biri dedi:

"Eğer evliyâ ise, bana bir ilâhî okutsun."

Biri dedi:

"Ey âdemler! Çünkü gidersiz niçin imtihân ile gidersiz. Çünkü imtihân edersiz bari gitmen. Meşâyihî imtihân etmek iyi hâl değildir. Bu kişiler revâne olup, vakta ki Hazret-i Şeyh'e geldiler. Hazret-i Şeyh'in de'b-i şerîfleri bu idi ki, bir kimse ziyârete gelse, Şeyh murâkabe ederdi. Ba'dehu baş kaldırıp feth-i kelâm eylerdi. Bunlar dahi geldikde Şeyh bir mikdâr murâkabe edip ba'dehu baş kaldırıp dedi:

"Hoş geldiniz. Allahu a'lem uzak yerden gelmek gereksiz."

Dediler ki:

"Ayasofya'dan geliriz."

Şeyh dedi:

"Hayli mesafedir. Yorulmak gereksiz."

⁵ Murâd-ı Buhârî hakkında yazılan bir menakıpname için bkz. Süleymaniye Ktp. Murad Buhari Bl. Yz. Nu: 245.

Pes Şeyh'in bir mürîdi var idi. Adına Ali derler idi. Dedi:

"Ali şu dolabda bir kutu vardır. Getir."

O dahi o kutuyu şeyhin huzûruna kodu. Şeyh kutuyu açdı. İçinde üzüm var. Şeyh her birine birer mikdâr o üzümden verdi ve dedi:

"Bu bize Şâm'dan geldi. Şâm üzümüdür."

Ve üç kimse üzüümü yedikde, o kimse ki eğer evliyâ ise bana ilâhî okutsun demiş. O kimse güzel ilâhî okur idi.

Şeyh ona dedi:

"Sizin beşerinizden anlanur ki ilâhî okumak gereksiz. Bir ilâhî okusanız hazz ederdik."

O kimse bir ilâhî okudu. Tamâm oldukda Şeyh dedi:

"Şunlar ki imtihân ile gelirler. Onlarda behremendlik (nasip) yokdur. Hemen yorulduğu kalır. Onlara sahip çıkmazlar. Ammâ şunlar ki sadakat ile gelirler herhâlde mahrûm kalmayıp, vâsıl-ı esrâr olurlar. Pes o kimseler azîm mey'ûs ve imtihânlarına pişmân olmuşlardır (k.s.)."

*

Muhammed Murâd ile ilgili bir başka menakıp da kimyâ ilminin formülünü öğrenmeye çalışan, daha sonra Muhammed-i Buharî'nin telkiniyle bundan vazgeçip aşk ve irfan yolunu tercih eden Vâsıf Efendi'yle ilgilidir:

Hakîm Vâsıf Efendi, doğrudan bu eserin yazarına şunları söylemiştir:

"Benim gönlüme kimyâ arzusu düştü. Çünkü hakîm bulunmakla bu arzu gâyet de muhkem oldu. Hz. Şeyh'e suâl eylemeğe karâr verdim. İki ay mikdârı ruhsat bulup Şeyh'e soramadım. Bir gece câmehâbda bir rüyâ gördüm. Bir kimse gelip dedi:

"Kimyâ dedikleri üç nesnedir, falân, falân, falân."

Uyandım. Kendi kendime dedim ki:

"Sabâh Şeyh'e varayım, bu rüyâyı söyleyeyim ve hem bu münâsebet ile suâl edeyim. Çün sabâh oldu. Ben Şeyh'e azîmet eyledim. Pes, Şeyh'in hânkâhında hüccresine vardım. O da kapısından içeri ayağım bastığım gibi, ben selâm vermeden ve mübârek elini öpmeden ve kendi müşkilimi sormadan dedi:

"Ey Vâsıf! O düşünde gördüğün kimyâ sana düşünde söyledikleri gibidir. Yine üç nesnedir. Eğer istersen sana aşağısını dahi söyleyeyim. Ammâ bir daha buraya gelemezsin. Zîrâ tarîkat fakr yoludur. Ehl-i dünyâ yeri değildir. Sen isen iki aydır kimyâyı bana suâl etsen gerek, kimyâyı arzu eylediğin mikdârı arzu-yı Allah etsen idi, çokdan vuslat müyesser olurdu. Sen ise dünyâyı cem' ile rızâ-yı Hak'dan çıkmışsın. Ehl-i dünyâ olmaya talebin gâlibdir. Fakîr hemen mest ve hayrân, la-ya'kil oldum, varıp mübârek kademine yüz sürdüm, dedim:

"Bana kimyâ sensin, dergâhından zerre dür olmazam!"

Şeyh buyurdular ki, tevbe eyle, bir daha kimyâyı hâtırına getirme. Hemen o düşümde gördüğüm üç nesne, muhkem hâtırımında iken unuttum. Bir dahi hâtırına gelmedi (k.s.)."

Hasan-ı Azakî

Hasan-ı Azakî, 1699 senesinde Avusturya, Lehistan ve Venedik ile yapılan barış anlaşmaları sırasında Azak Kalesi'nde irşâd ile görevli bir Halvetî büyüğüdür. Bu tarihten kısa bir zaman sonra 14 Temmuz 1700 senesinde, Rusya ile karşılıklı olarak silah bırakılmasına karar verildi. Ruslarla yapılan ve tarihe "İstanbul Muahedesi" adıyla geçecek olan yirmi beş yıl sürmesi kararlaştırılan bu yeni antlaşmaya göre Azak Kalesi ve bu kaleye bağlı diğer kaleler; Koban taraflarında bulunan önemli bir bölge Ruslara bırakıldı. Özü Suyu üzerindeki Doğan (Togay), Gâzi Kerman, Şahin Kerman, Nusret Kerman Hisarları yıkılmak üzere, o bölge tamamıyla Osmanlılara iâde olundu. Bu antlaşmada ayrıca Rusların İstanbul'da, sürekli olarak "Kapı Kethüdası" ismiyle bir elçi bulundurmaları ve bunun diğer devletlerin daimî elçileriyle aynı hakka sahip olması kabul edildi.

Bütün bu savaşlar, sulh girişimleri veya antlaşmalar yapılırken elimizden çıkarmak zorunda kaldığımız muhteşem Azak Kalesi'nde, Hasan Azakî ismiyle bir kişi yaşamaktaydı. Tarihimizde gördüğümüz onlarca gönül erlerinden birisi olan Hasan Efendi, kale ve çevresinde yaşayan müslüman Türklerin sevip saydığı, münzevî meşhurlardandı. Kendi köşesinde yaşar, öğrencilerinin eğitimiyle uğraşır. Hasan-ı Azakî, Hasan Ünsî (İstanbul 1723) tarafından yetiştirilmiş ve Azak Kalesi'ne gönderilmişti. Bir uç beyi kadar cesûr, yerdeki karıncayı incitmeyecek kadar da hassas bir gönül ehli idi...

İşte, 1700 senesinde Ruslarla İstanbul'da söz konusu antlaşmanın yapıldığı bir ortamda, Azak Kalesi'nin içinde böyle bir zat yaşıyordu. Ruslar antlaşmayı yaptılar yapmasına ama, kale ve çevresini güzellikle boşaltmak şöyle dursun, Türklere yapılan muameleler savaştan da beterdi. Türkler sert müdahalelerin yanında, açlık ve sefaletle maruz kalmışlar, perişan olmuşlardı. Halk ve askerler bu sıkıntılara dayanamayıp firar etmişler, Kale'de sadece üç beş öğrencisiyle Hasan Efendi kalmıştı. Kalan kişiler de telaşa düşüp Hasan Efendi'nin yanına gelmişlerdi.

İbrahim Hâs konunun bundan sonraki faslına şöyle anlatmaktadır:

"Kâfirler Azak Kalesi'ni muhâsara etmeğe mübâşeret eylediği zaman Kale'deki insanlar firâr etmeğe başladılar. Şeyh Hasan'a dervişleri:

"Bizler de gidelim, sonra esîr oluruz!" dediler:

Şeyh onlara:

"Benim Şeyh'im Şeyh Hasan el-Ünsî (k.s.). Ban: "Var, Azak'a otur!" dedi. Kâfir geldiği zaman firâr eyle, demedi. Biz çıkmayız, gidenlere kapı açıktır." diye cevap verdi.

Bu söz üzerine, dervişlerden bir nicesi gitti. Nihâyet kale, kâfirler tarafından alındı. İçeride ne var ne yoksa yağmaladılar. Kâfirlerin Casar'ına:

"Şurada bir kimse var, birkaç dervîşiyle oturuyor. Cümle firâr etdiler. Bu kimse firâr etmedi." diye haber verdiler.

Casar, Şeyh Hasan'ı önüne getirip:

"Halk kaçtılar. Sen niçin gitmedin?" diye sordu.

Şeyh, evvelki dediği gibi dedi.

Casar:

"Yâ! Esîr olurum diye korkmadın mı?" dedi:

Şeyh Hasan:

"Biz Allah kuluyuz, her nerede olursa olsun!" şeklinde cevap verdi.

Casar yine:

"Ne istersin murâdını hâsıl eyleyim!" dedi.

Şeyh dedi:

"Tâifeniz bizi rencide etmesin ve aldıkları akçamızla bize taâm versin!"

Casar dedi:

"Her kim sizi zerre kadar rencide ederse, katleylerem. Her ne talep ederseniz versinler, vermeyenleri de katlederim."

Bir nice zamandan sonra kale, İslâm'a müyesser oldu. Daha sonra irâdetleriyle Azâk'tan çıkıp Kırım'da Kefe'ye geldi. Orada Şeyh Mehmed Kefevî ile pîrdeş idiler. Hânkâhında sâkin oldu. Akça ile taâm alalım, dediklerinde, münkirler taâm vermediler ve bir kimse dahi taâm getirmedi. Birkaç gün aç kaldılar. Âkıbet Şeyh Hasan-ı Azakî, Şeyh Mehmed'e dedi:

"Bu halk dâimâ böyle eziyyet üzereler midir?"

Şeyh Mehmed:

"Böyledir." dedi

Şeyh Hasan:

"Yâ! Bilmez misin, Sarı Saltuk eski Kırım'a ne eyledi?" diye sordu.

Şeyh Mehmed dedi:

"Bilirim, lâkin o bizim elimizden gelmez! Gelirse yine sizin elinizden gelir!"

Hemen Şeyh Hasan, hırkasını çıkarıp eline bir süpürge aldı, sokakları süpürmeye başladı. Kaç sokak ve çarşı süpürdü. Sonra süpürgeyi yerine koduğu gibi taûn hastalığı zâhir oldu. Her ne kadar yer süpürdü ise orada kimse kalmadı, cümlesi helâk oldu ve boş hânelerine dahi kimse itibâr etmedi. Az zaman içinde harâb oldu. Bir daha mâmûr olmadı hâlâ harâbdır."

Hasan-ı Yemenî

İbrahim Hâs'ın menakıbını yazdığı ilginç şahsiyetlerden birisi de Hasan-ı Yemenî'dir. Aslen Rûmeli Alacahisarlı olup İstanbul'da yetişmiştir. İstanbul'da Koca Mustafâ Paşa Şeyhi Yakup Efendi'nin halîfesidir. Künyeleri, Necmeddîn'dir. Bilgin bir zat olup ömürlerinde ilahi emirlerin hiç birini terk etmediği söylenir. Hayatını seyâhat üzere geçirmiştir. Öğrenciliği döneminde Koca Mustafa tekkesinde fukara yemek yerken sofraya hizmetini görür, bulaşıkçılık yapardı.

"Bir gün yine tekkede fukaranın kaşıklarını pâk ederken, nev'an gözlerine hâb müstevlî olur. Fi'l-hâl bîdâr olurlar. Yanında bazı dervîşler ayak üzere durup musâhabet ederlerdi. Onlara dedi:

"Çok uyudum mu?"

Dediler:

"Hasan Dede sana riyâzet cezbe getirmiş, sen ne zamanki gözün yumdun, işte kaşıklar yıkarısın."

Pes Şeyh Hasan hemen Yakup Efendi Hazretlerine varıp dedi ki:

"Şimdi fukarânın ta'âm yedikleri kaşıkları yıkar iken, gözlerime gaflet geldi. Keenne Mısır'a varmışım, orada birine "Ezân okundu mu?" dedim. O kimse dedi:

"Ezân ne şeydir?"

Ben dedim ki:

"Allah Allah! Yâ siz ne kavimsiz ki, ezân nedir bilmezsiniz?"

Dedi:

"Biz Îsâ (a.s.)'nın dini üzerineyiz". Ben dahi bir mikdâr şehirde olup, birine dedim:

"Aceb Hazret-i Îsâ'ya yetişmiş ve İncil'i kendilerinden ta'lîm etmiş kimse varmı ola." dedikte,

Dedi:

"Cebel-i Mu'azzam'da bir mağara vardır. Orada bir ihtiyar râhib vardır. O İncil'i Îsâ (a.s.)'dan öğrenmiştir."

Dedi:

"Ben dahi ona varıp nice zaman onunla karâr edip, İncil, Tevrât ve Zebûr'u nice yılda öğrendim."

Bir gün yine Mısır'a geldim. Halk içinde bir güft u gû var derler.

Derler ki:

"Medîne-i Münevvere'de bir peygamber zâhir olmuş; ism-i şerîfi Hazret-i Muhammed (s.a.v.) imiş derler. Bende dahi bunu gûş eyledikde azm-i Medîne-i Münevvere edip, o hazretin huzûrlarına vusûl-i müyesser olup, kadem-i şerîflerine yüzümü ve gözümü sürüp, îmân getirdim. Bu derdmende Sûre-i Fâtiha'yı sa'âdet ile ta'lîm buyurdular. Hz. Alî (k.v.) ve (r.a) Hazretlerine saâdetle buyurdular ki:

"Yâ Alî! Buna tefsirini öğret. Beni ona teslîm eylediler. Onlardan tefsir öğrendim. Onlar dahi beni Hasan-ı Basrî'ye teslîm eylediler. Hasan Basrî dahi Habîb-i Acemî'ye teslîm eylediler. Onlar dahi silsile-i azîzân Hazerâtlarına dest-be-dest bûs edip ba'dehu size teslîm eylediler." dedikte:

Şeyh Yâkûb, Şeyh Hasan'ın mübârek gözlerini öpüp dedi:

"Ey oğul! Oku görelim hâtırında o kitâblar var mıdır?"

Pes, onlar dahi kırâat buyurdular. Hemen ridâsını Şeyh ellerine alıp, boyunlarına kodu ve icâzet ve hilâfet verdiler (k.s.).

Şeyh Hasan-ı Yemenî Hazretlerinin dervîşlerinden bir dervîş dedi ki:

"Hz. Şeyh ile Bağdat'a müteveccih olduğumuzda bir mahalle geldik ki sular tuğyân üzere olup, geçit vermez idi. Her ne kadar tecessüs eyledik, geçit yerini bulamadık. Pes Şeyh fukurâyı etrâfa geçit aramaya gönderdiler. Beni yalnızca yanına aldı ve suyun kenârına geldi. Su üzerine iki hafifçe ağaç kodu ve üzerine bir kilim uzattı. Dervişlere buyurdu ki:

"Gelin bunun üzerinden bize yol verildi, geçelim." deyip onları o kilimin üzerinden karşıya geçirdik. Ba'dehu cümle fukarâ geçdiler. Fukarâdan bir kimse bu hâle vâkıf olmadı. Ba'dehu kilimi devşirip yola revâne olduk ve o yoldan hacca gidip ba'de'l-hac avdette kendilerine Yemen tarafı işâret olunup, fukarâsını Rûm'a gönderip, kendileri Yemen vilâyetine azîmet buyurdular. İrem demekle ma'rûf bir mahalle gelirler. Havası latîf ve suları firâvân menzîl olup, buyurmuşlar ki "Burası hoş, benim yerimdir." Orada vefât eylediler.

Vefâtları H. 1019/M. 1610 yılında vâki' olmuştur. Rebî'ü'l-evvelin on ikinci gecesi idi. Kabr-i şerîfleri Yemen'de, İrem dedikleri mahalle medfûndur. Yemen diyârında Rûmî Hasan Efendidir. Rûm'da Yemenî Hasan Efendi derler, azîm ziyâretgâhdır (k.s.)."

Hâşimî Osmân

İbrahim Efendi'nin tesbit ettiği menkabelerden birisi de Sivas'ta doğup İstanbul'da yaşayan ve Bayramî büyüklerinden Pîr Gazanfer Ümmî'nin halîfesi olan Hâşimî Osmân (H.1004/M. 1595 İstanbul) ile ilgilidir:

"Şeyh Hâşimî Osmân Efendi'nin inâbetlerine sebep, şu yüzden olmuştur ki: "Bir gece âlem-i rüyâda görürler ki, Hazret-i Alî (k.v.) ve (r.a.) Hazretleri Düldül'e süvâr olmuş ve mübârek elinde Zülfikâr, Hâşimî Osmân'a buyururlar ki: "Yâ veledî! Eğer benim sohbetimi istersen, Rûmeli'nde Vize şehrine var. Beni orada bulursun."

Bî-dâr oldukda o tarafa azmedip, Vize'ye yakın gelip, şehre dâhil olmadan karşıdan bir atlı kimse zâhir olur. Hâşimî Osmân Efendi'nin yanına gelip selâm verir. Dedi:

"Emirim! O gördüğün Ali benim. Bu at Düldül'den bedeldir."

Çün Hâşimî bunu gûş eyledikde, hâtırına gelir ki, ya Zülfikâr hani. Hemen o Şeyh at üzerinde elindeki tesbîhi gösterip, işte Zülfikâr'dır. Şöyle menkûldür ki, o tesbîh gözüne Zülfikâr gibi göründü. hemen dem bî-hûş olurlar.

Ba'dehu sahve geldiğinde, der-akab ondan bey'at eylemişlerdir ve onlardan hilâfet almışlardır. Gazanfer Efendi'den sonra sırr-ı tarikat Hâşimî Osmân Efendi'ye değmişdir."

Sonuç

Sonuç olarak 1751 senesinde İbrahim Hâs tarafından yazılan bu eser, kültür tarihi araştırmalarında ihmal edilmemesi gereken önemli kaynaklardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tebliğ olunur.